

Ti år

Af VAGN SKOVGAARD-PETERSEN

Den publikation, læseren har i hånden, er den tiende årbog for dansk skolehistorie; den udsendes omkring Selskabets ti års fødselsdag. Omend et beskedent, så dog et jubilæum, der kan give anledning til overvejelser om for- og fremtid inden for det skolehistoriske arbejdsfelt.

Selskabet for Dansk Skolehistorie blev oprettet af en lille kreds, der mødtes til stiftende generalforsamling den 27. november 1966; lovene står trykt i årbogen 1967. Forud var gået møder mellem de oprindelige initiativtagere, skolebibliotekskonsulent Johs. Nielsen, amtsskolekonsulent J. Ingemann Pedersen og overbibliotekar Robert Hellner. I 1965 havde disse søgt kontakt med det nyoprettede Institut for Dansk Skolehistorie ved Danmarks Lærerhøjskole, og efter at et udvalg havde forberedt et lovudkast, var en foreløbig bestyrelse blevet nedsat til forberedelse af generalforsamlingen. Bestyrelsen bestod af overbibliotekar Aage Bonde, lektor H. P. Clausen, overbibliotekar Robert Hellner, rektor Ernst Larsen, forstander Hans Lund, amtsskolekonsulent J. Ingemann Pedersen, adjunkt Vagn Skovgaard-Petersen, professor, dr. Roar Skovmand og overlærer Ole Warthoe-Hansen. Ved generalforsamlingen ændredes sammensætningen lidt; herefter var Robert Hellner formand, Skovgaard-Petersen sekretær og amanuensis Ingrid Markussen kasserer, de øvrige medlemmer var Aage Bonde, H. P. Clausen, seminarielektor G. Japsen, landsarkivar, dr. Harald Jørgensen og Warthoe-Hansen.*

Selskabets formål var og er i følge lovenes § 2 »at udbrede kendskab til og interesse for dansk skolehistorie og i samarbejde med Danmarks Lærerhøjskoles Institut for Dansk Skolehistorie at virke for

---

* 1968 afløstes H. P. Clausen af lektor Aksel Nellemann, 1971 indtrådte arkivar Knud Prange i stedet for Ingrid Markussen, 1973 cand. mag. Erik Nørr i stedet for Aage Bonde, 1974 forskningsbibliotekar J. Damgaard i stedet for G. Japsen, og i 1975 blev Aksel Nellemann afløst af fagkonsulent Svend Arne Jensen. I 1971 valgtes J. Ingemann Pedersen til formand for Selskabet i stedet for Robert Hellner, der overtog hvervet som kasserer.

forskning inden for dette område og for indsamling og bevaring af skolehistorisk materiale«. Selskabet havde brug for Institutet til løsning af større skolehistoriske forskningsopgaver, og Institutet havde behov for kontakt med en interessekreds. Begge havde et ønske om udgivelse af en årbog, der kunne samle, oplyse, videregive ideer.

Selskabet nedsatte derfor straks et redaktionsudvalg. Medlemmer blev afdelingsleder, dr. K. E. Bugge, Robert Hellner, Vagn Skovgaard-Petersen og Roar Skovmand; Skovgaard-Petersen påtog sig at være redaktør. Den første årbog udkom i oktober 1967.

»Skolehistorien – et forsømt område« hed fløjartiklen i den første årbog. Den var skrevet af Roar Skovmand, oprindeligt holdt som foredrag i Det pædagogiske Selskab 1. april 1966. Trods fremhævelse af enkelte værdifulde pionerarbejder måtte Skovmand konstatere, at »der ved ændres ikke helhedsbilledet: Den danske skoles fortid er et forsømt område«.

Skovmand skitserede en række opgaver, som måtte tages op af Institut for Dansk Skolehistorie, indsamlings- og forskningsopgaver inden for alle skoleformers historie, på lokalt og centralt plan. Han understregede vigtigheden af at redde den nyeste historie, der stod i fare for at gå tabt, – » . . . den kilde, som tit hjælper os til så rig forståelse af det forrige århundredes tanker og handlinger, de private breve, flyder ikke nær så rigeligt i vor tid som i vore bedsteforældres. De tankeudvekslinger, der dengang blev betroet papiret, kunne i stort omfang bevares til eftertidens forskning. De samtaler, der foregår pr. telefon, dør oftest hen med ledningernes summen«. Et af midlerne til at redde den nyeste historie måtte være interviews med udvalgte personer eller en opfordring til dem om at nedskrive beretninger om de afgørelser, de havde været med til at træffe om skolens vilkår.

Målet måtte i følge Skovmand være en klarlæggelse og fremstilling af skolens fortid og dermed af dens medvirken i samfundets udvikling. Hvad er, når det kommer til stykket, årsagen til vort lands »frugtbare herlighed«? Hverken særlig god landbrugsjord eller rigdom på råstoffer til industri. »Kilden til vor rigdom er skolen, ikke blot folkeskolen, men også de frie skoler og de højere skoler, kort sagt skolen i alle dens former«. Der var rigeligt at gøre.

Et overblik over det, der så blev nået i løbet af de ti år, – med et sideblik til det, der ikke kom med – kan give øjet retning mod de opgaver, der ligger for i de kommende år.

Fire *disputatser* blev færdiggjort, de tre kom i Instituttets regi, den fjerde udgik fra Aarhus Universitet. Nævnt i kronologisk rækkefølge drejer det sig om følgende værker. G. Japsen: Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814. Udg. af Historisk Samfund for Sønderjylland, 1968. Gunhild Nissen: Bønder, skole og demokrati. En undersøgelse i fire provstier af forholdet mellem den offentlige skole og befolkningen på landet i tiden ca. 1880–1910. Udg. af forlaget Becktegn 1973. Vagn Skovgaard-Petersen: Dannelse og demokrati. Fra latin- til almenskole. Lov om højere almenkoler 24. april 1903. Gyldendal 1976. Ellen Nørgaard: Lille barn – hvis er du? Antaget, men endnu utrykt disputats om reformpædagogikkens introduktion og betydning i Danmark i mellemkrigstiden.

Der er udarbejdet værdifulde *arkivregistraturer*. Som et pionerarbejde i tværregistrering udkom i 1971 i to bind en fortegnelse over skolehistorisk materiale i Landsarkivet for Sjælland. To år senere udsendte Københavns Stadsarkiv fortegnelsen »Skolearkiver i Københavns Stadsarkiv«. Registreringen af skolehistorisk materiale i Rigsarkivet vedr. folkeskole, mellem- og realskoler samt gymnasier er så godt som afsluttet. Inspirationen til de nævnte arbejder i Rigsarkivet og Landsarkivet udgik fra det skolehistoriske udvalg, som Dansk historisk Fællesforening nedsatte i 1968 med rigsarkivaren som formand, – efter opfordring fra Selskabet for Dansk Skolehistorie. Instruktiv vejledning til skolehistoriske arkivstudier er givet i to af årbogens artikler, af Harald Jørgensen i »Skolehistorisk materiale i de offentlige arkiver«, årg. 1968, og af Ingrid Markussen i »Folkeskolens tilsyn gennem 150 år«, årg. 1971.

En udbytterig *indsamling* af kilder til friskolernes historie er gennemført af friskolelærer Eilif Frank i et samarbejde mellem Institut for Dansk Skolehistorie, Dansk Friskoleforening og Landsarkivet i Odense. En registratur er under udarbejdelse, jfr. i øvrigt artiklen s. 33. Specielt m. h. t. skolehistorisk billedstof er en omfattende indsamling foretaget af skolekonsulent Johs. Nielsen. Også de lokalhistoriske arkiver har i de senere år indsamlet et betydeligt billedmateriale, der belyser skolens udvikling, – indsamlet bl. a. i forbindelse med Danmarks Radios billedkampagne, der er tilrettelagt af Ole Brage. Dan-

marks pædagogiske Bibliotek har gennemført en nyttig registrering af det skolehistoriske billedmateriale.

Af *kildeudgivelser* i perioden skal nævnes »Grundtvigs skoleverden i tekster og udkast«, 1–2 udg. af Institut for Dansk Kirkehistorie i 1968 ved K. E. Bugge, samt Vallekildedagbogen »En højskolevinter. Elevdagbog fra provisorieårene i 1880'erne«, udg. af Institut for Dansk Skolehistorie i 1968 ved Roar Skovmand. Skolehistoriske billeder er udgivet af Johs. Nielsen i samlingen »Billeder af folkeskolens historie«, I (1536–1784), 1973, og af R. Broby-Johansen i »Skolen i kunsten og kunsten i skolen«, udg. som jubilæumsbog af Danmarks Lærerforening i 1974. Af lokalt begrænsede initiativer må fremhæves »Skolehistorisk billedbog fra Randersegnen og Djursland«, udg. i 1971 af Ole Warthoe-Hansen i et samarbejde med Historisk Samfund for Randers Amt og Selskabet for Dansk Skolehistorie.

Værdifulde studier over *lokal skolehistorie* er foretaget flere steder, oftest trykt i de amtshistoriske årbøger. Specielt skal nævnes studierne over skoleudviklingen i Søllerød kommune af Ingrid Markussen i bogen »Prinsesseskolerne i Søllerød sogn 1721–1823«, særtryk af Søllerødbogen 1971, og af Gunnar Sandfeld i »Skoleliv i Søllerød. Et stykke af den danske landsbyskoles historie«, særtryk af Søllerødbogen 1975. Adskillige skoler, deriblandt de sønderjyske gymnasieskoler, har udgivet jubilæumsskrifter; sådanne anledninger benyttes ikke sjældent til at sige noget væsentligt om skolens opgave og funktion i de forskellige perioder af dens udvikling, men for sjældent indeholder de fuldstændige lærer- og elevfortegnelser. I flere henseender forbilledlig var to-bindsværket »Højt til vejrs gik Dannebrog«, udg. i 1972 i anledning af Krebs' skoles 100 års jubilæum.

De skolehistoriske *monografier* har dækket et stort emnefelt i løbet af de sidste ti år. Variationen turde fremgå af følgende eksempler: adelsbørns opdragelse i 15–1600-tallet (Birte Andersen: Adelig opfostring. Udg. af Institut for Dansk Skolehistorie 1971), rytterskoletavlerne (Siv. Ellkier-Pedersen: Bogen om rytterskoletavlerne. En undersøgelse i 250-året (1721–1971). Århus 1971), skolebøger (O. Svanholt: Bøger og metoder i dansk fremmedsprogundervisning, 1968. V. Skovgaard-Petersen m.fl.: Skolebøger i 200 år, 1970), den eksamensfri mellemskoles tilblivelse (A. R. Schacht: En praktisk mellemskole. Bidrag til en skolereforms historie. Udg. af Selskabet for Dansk Skolehistorie 1971), skolelovene 1958 (Henning Bregnsbo: Kampen om skole-

lovene af 1958. En studie i interesseorganisationers politiske aktivitet. Odense 1971). I de senere års indlæg om uddannelsesøkonomi er der i hvert fald for nogles vedkommende også et historisk perspektiv. Skolebøgernes fremstilling af besættelsestiden har været genstand for undersøgelser på Danmarks Lærerhøjskole, foretaget af Roar Skovmand og Andreas Frehr. En konklusion herpå har Skovmand givet i en offentlig forelæsning på DLH 24/2 1968 (trykt i »Folkeskolen« 1968 nr. 10) og i artiklen »Danmarks besættelse i efterkrigstidens historiebøger« i festskriftet »Hilsen til Hæstrup« 1969. En ganske skarp kritik af skolebøgernes stofudvælgelse blev fremlagt af Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund i publikationen »Skolebøgernes indhold« 1972.

Mange *biografier*, herunder selvbiografier, fra de senere år har indeholdt bidrag til skolens historie. Gode eksempler er Margrethe Christiansens to bøger om hendes forældre, dels bogen om Ingeborg Appel og Askov, 1967, dels bogen om Jacob Appel, 1970, samt Jørgen Jørgensens erindringer, udg. af Udgiverselskabet for Danmarks nyeste Historie ved Harald Westergaard Andersen i 1970. En interessant biografi af en lærerslægt var T. Bundgaard Lassen: Den guderne er vred på . . . Syv generationer i folkeskolens tjeneste (særtryk af Østjysk Hjemstavn 1970–72). Fortjenstfuldt og nyttigt er det arbejde, som er udført af Viggo Glud Konradsen og trykt i Personalhistorisk Tidsskrift 1975: »Biografier af forstanderne, fra 1958 rektorerne ved Danmarks seminarier og Lærerhøjskolen«.

I det foregående er *Arbog for Dansk Skolehistorie* i al beskedenhed kun antydningvis blevet nævnt. Oversigten ville blive misvisende, hvis ikke denne publikation fik lidt flere bemærkninger. Det er dens opgave at fungere som formidler, registrator, nu og da også som igangsætter; tiårsoversigten bag i denne årgang skulle gerne dokumentere, at redaktionen i hvert fald har arbejdet i retning af opgavens løsning. Årbogen har et bredt sigte, der omfatter alle skoleformers historie, herunder naturligvis også læreruddannelsen samt indhold og metoder i de enkelte undervisningsfag. Artiklernes emner er en bred vifte over hele området. Redaktionen har jævnlige mærket brugernes interesse for de faste servicerubrikker – det gælder anmeldelserne af skolehistorisk litteratur, men ikke mindre den skolehistoriske bibliografi og årsoversigten over de vigtigste skolebegivenheder. Oplysningerne om skolehistoriske initiativer, bragt under Nyt og noter, er ofte blevet

påskønnet. Men oplagstallet ligger på kun godt 800! Al medbør til trods er det endnu ikke lykkedes årbogen at finde indgang i de tusind hjem og skolebiblioteker. Heri ligger en udfordring til den kommende redaktør!

Vort rundskue skal slutte med at omtale det arbejde, der er gjort gennem skolehistoriske *udstillinger*. Ikke mindst den lokale skolehistorie har her været emne, ofte forbundet med udgivelse af arbejdsmateriale til undervisningsbrug, eksempelvis fra Hodde Skolemuseum og fra Stiftsmuseet i Maribo. Udstillingen »små skoler – store skoler« på Danmarks Lærerhøjskole blev arrangeret i 1972 af tre biblioteksstuderende i samarbejde med Institut for Dansk Skolehistorie. Større i anlæg og sigte var Danmarks Lærerforenings jubilæumsudstilling i 1974, tilrettelagt under ledelse af Ole Sørensen, medlem af DLFs hovedstyrelse. Et spændende studiemateriale og en smidig opbygning omkring et centralstof med mulighed for lokalt supplement gjorde og gør udstillingen velegnet til fremvisning landet over i skoler og på museer.

En række udstillinger med skolehistoriske emner har været vist på Danmarks pædagogiske Bibliotek, ofte specialudstillinger om undervisningsmidlernes udvikling. Denne institution har også været med til at arrangere udstillinger andetsteds. Den meget interessante udstilling »Danske ABC'er før 1900«, der vistes på Stadsbiblioteket i Lyngby ved nytårstid 1976, var tilrettelagt af Lyngby-Taarbæk kommunes biblioteker i samarbejde med Danmarks pædagogiske Bibliotek med fru Estrid Faurholts enestående privatsamling af ABC'er som kerne. – Landsdelsdækkende skolehistoriske udstillinger har været afholdt af bl. a. Landsarkivet for Sjælland og af Odense Bys Museer.

Sin ufuldstændighed til trods kan nærværende oversigt være tilstrækkelig underbygning under påstanden, at skolehistorien ikke længere er et forsømt område. Et omfattende arbejde er gjort eller igangsat i form af indsamlinger, udgivelser, undersøgelser og udstillinger. Mange tråde løber sammen i Institut, Selskab og Årbog, men talrige initiativer er også taget andetsteds – af institutioner, foreninger og enkeltpersoner. Antallet af studerende, der skriver specialeopgaver om skolehistoriske emner, har været stigende ikke alene ved Danmarks Lærerhøjskole, men også ved universiteterne. Instituttets undervisningstilbud er vokset.

Arbejdet har fundet støtte i en voksende offentlig interesse for skolens betydning, – for dens medvirken til Danmarks frugtbare her-

lighed. Det er en interesse, der nok har flere forudsætninger. Man tør formode, at den har en vis forbindelse med det undervisningsministerielle budgets himmelflugt i 1960erne. Men sammenhæng er der formentlig i nok så høj grad med den usikkerhed om skolens fremtidige opgaver, der har kendetegnet mange pædagogiske og skolepolitiske drøftelser i det sidste årti. Bag diskussionerne om stofvalg, fagintegrering, gruppeundervisning, projektarbejde, problemløsning, bevidstgørelse, alternative skoleformer, afskoling, social rekruttering osv. ligger de fundamentale spørgsmål om skolens opgave, vilkår og muligheder i forhold til det øvrige samfund.

Det er netop disse sammenhænge, skolehistorikeren forsøger at belyse og udrede i historisk perspektiv. Det er det, han gør, når han beskriver skolens udvikling, dens personer, pædagogik og betydning, når han finder ud af, hvad der havde varig værdi og hvad der kun var af flygtig interesse, kort sagt når han prioriterer årsagerne til stabilitet og

Instituttets medarbejdere, der medvirker i skildringen af den danske skolehistorie i dette århundrede. Stående fra venstre: Ingrid Markussen og Roar Skovmand, siddende: sekr. Margit Jørgensen, Ellen Nørgaard og Vagn Skovgaard-Petersen. Bogens øvrige forfattere er Gunhild Nissen og Dan Ch. Christensen, begge tilknyttet RUC.

forandring. Skolehistorikerne har travlt i perioder, hvor usikkerhed omkring de fælles værdier er fremherskende hos »opinionsledere«. De har haft nogle travle år!

Der var imidlertid mange opgaver, der ikke blev løst. En samlet fremstilling af den danske skoles historie til afløsning af Joakim Larsens værk fra århundredskiftet ligger endnu et godt stykke ude i fremtiden. Nærmere står beskrivelsen af skolens udvikling i dette århundrede, en fortsættelse af Joakim Larsen, dog i et videre perspektiv. Denne historie kan i de større træk skrives nu, og der er brug for den. Det bliver en fremstilling, der behandler børneskolen, mellem- og realskolerne og gymnasierne, men også inddrager de frie ungdomsskoler, i et vist omfang også fagskolerne. Skolepolitik, men også skolens arbejde og indre liv, bliver centrale emner i bogen. Tiden er inde til at tegne linierne i den forløbne del af århundredet, – nu hvor planerne for uddannelsesområdet i de kommende år skal skitseres i U-90.

I tilknytning til fremstillingen tænkes udgivet en art kildesamling, der – efter forespørgslerens antal at dømme – vil imødekomme et ikke ubetydeligt undervisningsbehov.

Undervisningsfagernes historie bliver derefter en opgave, der må tages op. Dens løsning vil kræve medvirken fra mange sider. Beskrivelsen må dække skolens praksis, dens hjælpemidler og metoder, men også fagernes »filosofi«, deres betydning i samfundslivet, kontakt med videnskabsfagene osv.

Indsamlingsarbejdet må fortsættes og udbygges. Dansk historisk Fællesforenings planer om indsamling af kilder til de folkelige bevægelers historie kan blive af stor betydning for studiet af skolevæsenet. Interviews med skolefolk og politikere må gennemføres i øget omfang, – for det kommunale områdes vedkommende vil det være betydningsfuldt, at de lokalhistoriske arkiver tager denne opgave op. Ikke mindst vil dette være vigtigt til belysning af spørgsmålet, om kommunerne faktisk førte eller fører en selvstændig skolepolitik. Derom ved vi meget lidt.

Interessen for udviklingslinierne er stor, og den skal imødekommes. Men linieføring forudsætter punktstudier. Nogle er foretaget, bl. a. af studerende, men mange spadestik skal tages i de kommende år. Det gælder undersøgelser af skolelovgivningens faktiske virkninger, – nåede man de resultater, som lovgiverne tilsigtede? Her er der en hel del at gøre i forbindelse med de store lovkomplekser 1903, 1937 og 1958,

men undersøgelser er også nødvendige m. h. t. virkningerne af lovgivningen om skoletilsynet, forældreindflydelsen, lærlinguddannelsen og de erhvervsfaglige grunduddannelser, de forskellige forberedelseksaminer, læreruddannelsen, særundervisningen. Det er naturligvis vigtigt at se, hvor reformerne lykkedes, men ikke mindre interesse knytter sig til nederlagene; hvem blev taberne og hvorfor?

De private skoler har vistnok altid spillet en betydelig rolle i den danske skoles historie, såvel de grundtvigske friskoler som en række private eksamenskoler og i 1960'erne lilleskolerne, men hvilken rolle? En undersøgelse af deres pædagogiske ideer og særpræg, lærerstab og forældrebaggrund er påkrævet, men også en vurdering af deres indflydelse på det offentlige skolevæsen.

Til offentliggørelse af punktstudier er Årbog for Dansk Skolehistorie normalt det rette sted. Men årbogen bør formodentlig også – i højere grad end hidtil – bringe karakteriserende og karakteristiske kilder, herunder erindringsstof og interviews. Redaktionen har i hvert fald forstået, at læserne påskønnede artiklerne af Sigurd Jensen og Harry Holst, henholdsvis »Københavnske pensionister fortæller skolehistorie« i årg. 1973 og »De forenede Kirkeskoler for 60 år siden. Uddrag af en kirkeskoleelevs erindringer« i årg. 1975. I nærværende årgang findes to lødige erindringsartikler.

I højere grad end forhen erkendes det i dag, at skolens formidling af værdier, færdigheder, lærdom og oplevelser har været et vigtigt moment i det danske samfunds udvikling; det erkendes at kulturhistorien næppe begribes, hvis man ikke inddrager den lærdoms- og opdragelsestradition, som er båret af skolen i dens forskellige skikkelser. Det er ikke en erkendelse, der opfatter skolens historie som en solstrålefortælling; ikke så få mennesker har som bekendt i tidens løb oplevet skolen som et onde, nogle som et gode, de fleste vel som en blanding af lykke og nederlag; nogle har i skolen mødt sociale og kulturelle barrierer, andre har oplevet den som en bro til nyt land, mange har i den mødt tilskyndelser til solidaritet med stat og samfund. Men det er en erkendelse af skolens betydning gennem tiden, på godt og ondt, der kan give nye impulser til arbejdet med udforskning af den danske skoles historie og udformning af denne skoles fremtid.